

УДК 378.091.322-051:78

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ САМОРЕГУЛЯЦІЇ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКИХ ДІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Сунь Сінь

У статті знайшли відображення проблеми забезпечення успішної музично-виконавської діяльності майбутнього педагога, що пов'язані з регуляцією таких чинників як емоційна стійкість, музична експресія, волева активність, виконавська надійність. Актуальність проблеми відображає суперечність між зростаючими вимогами суспільства до якісної фахової підготовки майбутніх учителів музики та недостатнім рівнем їх виконавської майстерності.

Музично-виконавська діяльність педагога пов'язана з напругою його нервової системи, великими емоційними та інтелектуальними зусиллями, персональною відповідальністю за хід та результати мистецько-освітнього процесу, швидкою орієнтацією у нестандартних педагогічних ситуаціях.

Психолого-педагогічний феномен саморегуляції відноситься до тих інтегративних властивостей особистості, від яких залежить успішність її професійної діяльності. Впроваджена авторська виконавсько-регуляційна система забезпечує управління процесом музично-виконавської діяльності, визначає її спрямованість на досягнення цілі, відбір художньо-технічних засобів та визначення послідовності їх застосування, а також визначення критеріїв та оцінку досягнення мети виконавських дій від планування до корекції художніх результатів.

В розробці оптимальних умов саморегуляції педагога важливим фактором стали системні інтегративні процеси, що відбуваються на основі активізації, емоційно-сміслової, мотиваційно-вольової та поведінково-рефлексивної сфер особистості.

Першою умовою визначено забезпечення оптимальної виконавської активності студента на основі гармонічного поєднання зовнішньої динаміки поведінки та внутрішньої музичної експресії. Друга педагогічна умова пов'язана із забезпеченням інтерактивного контакту "виконавець-слухач" на основі застосування засобів сценічно-художніх та арт-педагогічних технік. Третьою педагогічною умовою передбачено досягнення стресостійкості виконавських дій на основі включення адаптаційно-регулятивних механізмів емоційно-вольової сфери з використанням засобів ортобіотики.

Ключові слова: фахова підготовка, музично-педагогічна діяльність, виконавська діяльність, саморегулятивні уміння, виконавська активність, інтерактивний діалог, ортобіотика.

В статье освещены проблемы обеспечения успешной музыкально-исполнительской деятельности будущего педагога, которые связаны с регуляцией таких факторов как эмоциональная стойкость, музыкальная экспрессия, волевая активность, исполнительская надежность. Актуальность разработки данных вопросов связаны с противоречиями, которые сложились между повышающимися требованиями общества к уровню профессиональной компетентности будущих учителей музыки и недостаточным уровнем их исполнительской подготовки.

Автором дано определение саморегуляции музыкально-исполнительских действий, представлен комплекс умений, формирование которых соответствует эмоционально-смысловой, мотивационно-волевой и поведенческо-рефлексивной сферам личности.

В статье разработаны педагогические условия, в соответствии с которыми умения саморегуляции будут активно развиваться. Они связаны с гармоническим соединением внешней динамики поведения и внутренней музыкальной экспрессии, обеспечением интерактивного контакта "исполнитель – слушатель" на основе использования средств художественно-сценических и арт-педагогических техник, а также включением адаптивно-регулятивных меха-

низмов эмоционально-волевой сферы с использованием художественно-педагогической ортобиотики.

Ключевые слова: специальная подготовка, музыкально-педагогическая деятельность, исполнительская деятельность, умения саморегуляции, исполнительская активность, интерактивный диалог, ортобиотика.

The article deals with the problems of providing conditions for successful future teacher's musical performance. They relate with the regulation of factors such as emotional stability, musical expression, volitional activity, performance reliability. This reflects the contradiction between the growing requirements of society for the qualitative professional training of future music teachers and their inadequate level of performing skills.

The teacher's musical performance is related to the following factors: stress of the nervous system, great emotional and intellectual efforts, personal responsibility for the results of the artistic and educational process. In this activity there are constantly non-standard pedagogical situations.

First of all, self-regulation as a psychological and pedagogical phenomenon is an integrative individual property. It is a factor in successful professional activity. The author's executive-regulating system provides management of the process of musical-performing activity, determines its orientation and the goal, provides selection of artistic and technical means and the sequence of their application. This author's system defines the criterias and evaluates the performance actions from planning to the correction of the artistic results.

System integration processes are an important factor in developing the optimal conditions teacher's self-regulation. They take place on the basis of intensification of emotionally-semantic, motivationally-volitional and behavioral-reflexive personality spheres, promote its integral self-consciousness.

The first condition: the optimal performance student's activity (performance tone) based on the harmonious combination of external dynamic behavior and internal musical expression. The second pedagogical condition: interactive contact "performer – listener" on the basis of application of scenic-artistic and art-pedagogical techniques. The third pedagogical condition: the prevention of stress in performance, the inclusion of adaptive-regulatory mechanisms in the emotional-volitional sphere and the use of art-pedagogical orthobiology.

Key words: professional training, musical-pedagogical activity, performing activity, self-regulatory skills, performing activity, interactive dialogue, orthobiology.

Постановка проблеми. Науково доведено, що успіх педагогічної діяльності вчителя залежить не тільки від методичної підготовленості, але й від уміння свідомо керувати власними емоційними та інтелектуальними станами, мотиваційними спонуканими, а також знаходити смисли у нестандартних педагогічних ситуаціях та регулювати власні дії залежно від поставлених навчально-виховних завдань. Праця вчителя музики пов'язана з додатковими витратами творчої енергії для забезпечення успішної музично-виконавської діяльності, в якій регулятивні чинники (емоційної стійкості, музичної експресії, вольової активності, виконавської надійності), відіграють суттєву роль у художньому самовираженні (Ю. Лисюк, Ю. Цагареллі, Г. Ципін, Д. Юник).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Здатність до саморегуляції розглядається вченими як визначальна характеристика особистості, вивчається у якості координатора різномодальних особистісних властивостей, що забезпечують людині життєдіяльність та творчу активність (К. Альбуханова-Славська, І. Бех, О. Брушлінський, Л. Веккер, З. Становських, В. М'ясищев, Д. Узнадзе, В. Ядов, О. Конопкин, В. Моросанова, А. Осницький, С. Рубінштейн). Сучасні психолого-педагогічні дослідження висвітлюють умови формування здатності особистості до саморегуляції у різних видах навчальної діяльності (М. Гриньова, Л. Деркач, В. Ляудіс, О. Осницький, В. Співак та ін.). Низка наукових розробок присвячена суто педагогічній сфері саморегуляції (О. Белоус, І. Галян, О. Дмитричева, І. Зязюн, Г. Маштакова, О. Пехота, Г. Сагач, В. Сохранов, Н. Тарасевич та ін.), а також

розвитку цієї особистісної якості в умовах музично-виконавської діяльності (Л. Бочкарьов, Л. Котова, Л. Остапенко, В. Петрушин, Г. Саїк, О. Хлебнікова, Ю. Цагареллі, Г. Ципін, Н. Щетинська).

Незважаючи на актуальність психолого-педагогічних проблем, пов'язаних з розвитком "самотворення" майбутніх педагогів-музикантів, питання регуляції їх виконавської діяльності набули недостатнього наукового обґрунтування. Нагальність звернення до названої проблеми обумовлена низкою суперечностей між суспільною потребою у педагогах-музикантах із високим рівнем готовності до змін, здатності до виконавської саморегуляції у безперервному саморозвитку та реальним станом виконавсько-практичної підготовки студентів у мистецько-педагогічних ВНЗ.

Проте значущість проблеми є загально визнаною, а феномен саморегуляції педагога-музиканта розглядається як важливий чинник його суб'єктного розвитку та успішності професійної діяльності у складних умовах сьогодення.

Тому **метою статті** є висвітлення умов, за яких набувають формування уміння саморегуляції майбутніх учителів музики в процесі музично-виконавських дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистість людини розвивається залежно від ступеня її свободи та відповідальності. Для майбутнього учителя таке гармонійне поєднання якостей забезпечує активний, самостійний і творчий розвиток майбутнього фахівця в процесі музично-педагогічної діяльності через уміння її саморегуляції.

У психолого-педагогічних дослідженнях уміння найчастіше розглядаються як засвоєний суб'єктом спосіб виконання складних комплексних дій, що забезпечує здатність їх ефективного використання у відповідності до поставленої мети та умов (В. Бондар, П. Гальперін, В. Давидов, Г. Костюк, В. Онищук). Основними ознаками фахових умінь є: гнучкість (здатність раціонально діяти в різних ситуаціях); стійкість (збереження точності й темпу, незважаючи на деякі побічні впливи); міцність (не втрачається й тоді, коли не застосовується); максимальна наближеність до реальних умов і завдань практичної роботи [3, с. 94].

Надзвичайно важливою властивістю умінь є їх узагальненість, що виявляється у способах дій та визначається здатністю до їх перенесення в інші види діяльності. В той же час вчені-дидакти вважають, що уміння у своїй основі є діями творчими. Вони не можуть автоматизуватись, тому що представляють собою готовність людини до прийняття рішення та творчої реалізації його у нестандартних життєвих умовах. Стверджується, що уміння включають в себе цілий комплекс знань, прийомів, навичок, а також досвід їх виконання (чуттєвий, практичний).

Формування умінь саморегуляції музично-виконавських дій у майбутніх музикантів-педагогів спирається на розвиток внутрішніх передумов поведінки студента як особистості та залежить від успішності протікання двох сфер їх фахового навчання – музичної і педагогічної. Творчий характер цьому процесу надає розуміння свободи особистості як вихідного положення її креативності (Д. Леонтьєв). Тому при розробці педагогічних умов реалізації методики музично-виконавської саморегуляції майбутніх педагогів суттєво важливим стало стимулювання художньо-творчої самореалізації студентів на основі вільного самовираження в аудиторній навчальній роботі, у процесі публічного виступу та під час педагогічної практики у безпосередньому художньо-педагогічному спілкуванні з учнями.

У відповідності до компонентної структури досліджуваного явища, що відображають *емоційно-смісловий*, *мотиваційно-вольовий* та *операційно-рефлексивний* аспекти саморегуляції музично-виконавських дій майбутніх педагогів-музикантів, у процесі експериментальної роботи набули формування *3 групи умінь*, а саме: *уміння* регуляції виконавсько-емоційних станів, *уміння* регуляції виконавсько-вольових процесів та *уміння* регуляції рефлексивно-технічних механізмів виконавських дій.

Зміст наведених компонентів саморегуляції та умінь, що їм відповідають, відображають гармонічний стан досліджуваних психолого-педагогічних процесів. Це є свідченням тісного взаємозв'язку, який існує між змістовою та операційною підсистемами виконавської діяльності. Відповідно виконавсько-регуляційна система забезпечує управління процесом діяльності, визначає його спрямованість на

досягнення цілі, відбір художньо-технічних засобів та визначення послідовності їх застосування від планування до корекції отриманих художніх результатів.

Для успішності формування в майбутніх учителів музики умінь саморегуляції музично-виконавських дій було розроблено відповідні педагогічні умови.

Першою педагогічною умовою визначено забезпечення оптимальної виконавської активності студента на основі гармонічного поєднання зовнішньої динаміки поведінки та внутрішньої музичної експресії.

Опрацювання проблеми самоактивності майбутнього вчителя насамперед стосується виявлення механізмів його психічного розвитку та мистецько-педагогічного становлення у процесі фахової підготовки. Теоретичні та експериментальні дослідження психологів (Л. Божович, В. Чудновський, В. Котирло) довели, що здатність до регуляції власних дій можливе тільки за умови перетворення людини в суб'єкт активності. Така здатність розглядається вченими як визначальна характеристика особистості, вивчається у якості координатора різномодальних особистісних властивостей, що забезпечують людині життєдіяльність.

Так, Н. Сидоренко як дослідниця саморегуляції довільної активності майбутніх педагогів стверджує, що саморегуляція активних дій є процесом ініціації, побудови, підтримки та управління майбутніми вчителями всіма видами та формами зовнішньої й внутрішньої активності, спрямованими на досягнення навчально-професійних цілей. Науковець визначає чинники, за яких є можливим розвиток властивостей особистості, що сприяють саморегуляції, а саме: регуляторної гнучкості, самостійності, емоційної стійкості, емпатії, ініціативності, самоконтролю, інтернальності [4].

В результаті теоретичних узагальнень нами було з'ясовано, що соціальний (зовнішній) аспект інтенсивного прояву саморегуляції пов'язаний з активною позицією вчителя як суб'єкта мистецько-освітньої спільноти, з його здатністю реалізовувати власні (або спільні) потреби та інтереси в загальній ціннісній системі координат мистецької освіти. Ми виходили з розуміння того, що музично-педагогічна діяльність вчителя – це специфічна й гнучка сфера, в якій соціальне й індивідуальне гармонічно поєднане тією мірою, в якій саме мистецтво є проявом одночасно загальнолюдського та особистісного. Така діяльність педагога неможлива без здатності художньо-образного бачення світу, без набуття досвіду емоційно-ціннісного ставлення до творів мистецтва.

З іншого боку, людині як особистості властива не тільки соціально-психологічна спільність з іншими людьми, але й соціально-психологічна унікальність (К. Альбуханова-Славська, Л. Веккер, Д. Леонтьєв, В. М'ясищев, Д. Узнадзе, В. Ядов). Тому особистісний аспект активності майбутнього вчителя у саморегуляції ґрунтується на усвідомленні себе як індивіда, розумінні своєї неповторності (за наявності такої особистісної якості як інтернальність). Завдяки цій унікальності особистість здатна бути суб'єктом власної поведінки й діяльності.

Регулятивна активність музично-виконавських дій неможлива без технічної сторони виконавства, в тому числі розвиненого "виконавського апарату" педагога-музиканта. Так, О. Андрейко поняття виконавського апарату розкриває в контексті реальної діяльності музиканта, спрямованої на пізнання художніх ідей та образів музичного твору, що відбувається на основі активної участі його особистісних рис – мислення, емоційно-естетичного переживання, слуху та моторики. Поєднання всіх операціональних знань та умінь музиканта у технічний комплекс, а емоційних здібностей та інтелектуальних властивостей – у комплекс художній пов'язане із системним розумінням професійно-особистісних рис виконавця для формування його виконавської майстерності [1].

Друга педагогічна умова пов'язана із забезпеченням інтерактивного контакту "виконавець-слухач" на основі застосування засобів сценічно-художніх та арт-педагогічних технік.

Відомо, що сучасне освітнє середовище вимагає від майбутніх учителів мистецьких кваліфікацій компетентностей в організації та здійсненні продуктивної педагогічної взаємодії, пов'язаної з оволодінням не просто артистичними уміннями, а методичними елементами арт-педагогіки, а саме режисерськими та акторськими уміннями та педагогічною технікою. Доведено, що стрижнем професійної діяльності

вчителя має бути педагогічна майстерність на рівні мистецтва, що забезпечується високим ступенем розвитку не тільки професійно необхідних якостей, умінь, навичок, але й педагогічного артистизму вчителя (Ш. Амонашвілі, О. Булатова, Л. Дубина, Ю. Єлісєнко, І. Зязюн, В. Моргун, Г. Переухенко, Н. Тарасевич).

У музично-виконавській діяльності вчителя саме артистизм виступає універсальним інструментом творення метафоричного смислу музичного твору, сконцентрованого у адекватній сценічній поведінці. З урахуванням специфіки виконавської діяльності музиканта-виконавця артистизм обґрунтовується як ціннісно-смислова музикознавча універсалія на підставі теорії інтенціонального переживання (Е. Гуссерль) і теорії свідомості (Л. Виготський), як інтонаційно-художня комунікативна психотехніка на основі вчення про театр ("Система К. Станіславського"), універсальна якість особистості щодо перевтілення в інший образ зі збереженням відчуття правди і віри в реальність вимислу (С. Гіппіус), ігрова конструкція зі своєю ігровою логікою у контексті співтворчості (І. Єргієв), здатність до комунікативного впливу на публіку шляхом зовнішнього відображення артистом внутрішнього змісту художнього образу на основі сценічного перевтілення (Ю. Цагареллі).

Узагальнюючи розуміння артистизму, слід зазначити, що сфера прояву цього феномену у виконавській діяльності достатньо широка. Артистичні властивості особистості учителя відображаються через: індивідуальну художню рефлексію; магічну силу впливу на аудиторію за рахунок як зовнішнього, так і внутрішнього прояву творчої активності учасників художнього спілкування; емоційну передачу інформації глядачам комунікативними засобами ("зараження" залу); переконливе зовнішнє відображення внутрішнього змісту художнього образу на основі сценічного перевтілення. Щодо використання сценічно-художніх засобів, то вони ґрунтуються на концепції артистичної психотехніки, створеної в контексті "Системи К. Станіславського" та теорії виконавської майстерності (Л. Баренбойм, Ю. Цагареллі, Г. Ципін та ін.).

Концепція артистичної психотехніки виконавця розглядається як "психоенергетичний інструмент", який працює за принципом саморегуляції роботи художньої свідомості (його "чуттєвої тканини") на основі переживання особистісного смислу виконавського твору, що дозволяє перевтілюватися в різні психоемоційні стани, концентрувати увагу на логіці та послідовності переключення транзитивних естетичних емоцій, їх динаміці і лабільності (дозуванні психоенергії) відповідно до логіки становлення музичного смислу в процесі музично-виконавських дій. Завдання психотехніки полягає у включенні підсвідомості як генератора виконавської творчості. У такому контексті концертно-художній актрозуміється замкнутим циклом енерго-інформаційного (інтонаційного) потоку, так званим "герменевтичним колом", що утворюється між музикантом і публікою (І. Єргієв) [2].

Отже, науковий та художньо-практичний досвід засвідчує, що тільки педагог з якостями артистичної особистості може самоствердитися та сформулювати в учнів мотиваційно-цінніснеставлення до музичного мистецтва.

Третьою педагогічною умовою передбачено досягнення стресостійкості виконавських дій на основі включення адаптаційно-регулятивних механізмів емоційно-вольової сфери з використанням засобів мистецько-педагогічної ортобіотики.

Відомо, що для професійного здоров'я вчителя чинниками ризику виступають висока емоційна затратність і стресогенність педагогічної діяльності. Проблема професійного здоров'я привертає до себе увагу багатьох науковців (Ю. Варданян, Е. Зеєр, Є. Іванов, В. Карвасарський, Г. Нікіфоров, В. Пономаренко, Л. Суцно та ін.), в тому числі дослідників здорового способу життя, валеологічної грамотності майбутніх учителів (М. Берєбін, О. Волинська, В. Грушко, М. Доброрадних, Д. Юник).

Поняття "ортобіоз" тлумачать як правильний, розумний спосіб життя, а наука ортобіотика – як вчення про довголітню працездатність людини, що досліджує механізми протистояння стресам та способи захисту від життєвих невдач.

Музично-педагогічна діяльність вчителя пов'язана з постійною напругою нервової системи, високою віддачею його емоційних та інтелектуальних зусиль, персональною відповідальністю за хід та результати мистецько-освітнього процесу, постійним виникненням нестандартних педагогічних ситуацій. Напруженість останніх

може загрожувати здоров'ю у зв'язку з можливою втомлюваністю та виникненням утруднень, психологічних бар'єрів, стресогенних ситуацій.

Важливим для нас став висновок науковців у сфері музичного виконавства про те, що проблеми виконавської діяльності студентів-музикантів можуть стати причинами низьких показників їх професійного здоров'я, викликати педагогічні деструкції, художні деформації, емоційне вигорання [5; 6].

Отже, можна стверджувати: а) саморегуляція є домінантним утворенням в структурі виконавської надійності серед таких компонентів як перешкодостійкість, стабільність та підготовленість; б) у період утруднень педагогу-музиканту надзвичайно важливо зберігати "робочий" стан як антитезу розгубленості й нерішучості.

Висновки. Психолого-педагогічний феномен саморегуляції відноситься до тих інтегративних властивостей особистості, від яких залежить успішність її професійної діяльності. Здійснений науково-теоретичний аналіз проблеми саморегуляції музично-виконавських дій майбутніх учителів музики, а також власний виконавсько-практичний досвід автора дозволив розробити та експериментально підтвердити дієвість комплексу педагогічних умов, за яких набули формування уміння регуляції виконавсько-емоційних станів, виконавсько-вольових процесів та рефлексивно-технічних механізмів фахового навчання студентів педагогічного ВНЗ.

Література

1. Андрейко О. І. Виконавська культура скрипаля: теорія та методика формування / О. І. Андрейко. – Львів : Галицька видав. спілка, 2013. – 298 с.
2. Єргієв І. Д. Артистичний універсум музиканта-інструменталіста кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. ... докт. мист-ва : спец. 17.00.03 – музичне мистецтво / Єргієв І. Д. – Київ, 2016. – 39 с.
3. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 93–95.
4. Сидоренко Н. І. Розвиток усвідомленої саморегуляції довільної активності майбутніх вчителів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Сидоренко Н. І. ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2005. – 18 с.
5. Цагарелли Ю. А. Психология музыкально-исполнительской деятельности : автореф. дисс. ... д-ра психол. наук / Цагарелли Ю. А. ; Ленингр. гос. ун-т – Л., 1989. – 31 с.
6. Юник Д. Г. Соціально-психологічні детермінанти інструментально-виконавської надійності майбутніх учителів музики / Д. Г. Юник // Рідна школа. – 2006. – № 10. – С. 40–43.